

Miroslav Prokopijević
Institut za evropske studije
Beograd

UDK: 316.452
Originalan naučni rad
Primljen: 2. 09. 1997.

ULOGA SINDIKATA POSLE PROPASTI KOMUNIZMA

Raniji delovi ovog rada se bave generalnom situacijom sindikata u Istočnoj Evropi posle propasti komunizma, dok se u kasnijim sekcijama analiziraju pojave karakteristične za unutrašnju dinamiku sindikalne aktivnosti.

Padom komunizma sindikati i njihovi članovi su stekli nove slobode i prilike, ali su izgubili vrlo istaknuto mesto i privilegije koje su imali u arhitekturi "starog režima". Neshvatanje ove fundamentalne promene je još uvek odgovorno za pogrešnu percepciju uloge sindikata i njegovih mogućnosti u poskomunističkom dobu. Umesto da koriste pogodnosti slobodne konkurencije, sindikati i dalje teže za monopolitičkom ulogom, koja bi im omogućila da pritiskom na legislativu ostvare pogodnosti za svoje članove mimo tržišnih rezultata. To indukuje reakciju drugih slojeva, što vodi igrama sa preraspodelom koje nemaju kraju, ukoliko ključne ustavne odredbe nisu zaštićene supravećinom.

Kasnije sekcije ovog rada se bave internom logikom sindikata. Od sindikalnih aktivnosti ne profitiraju svi zaposleni, kako se obično veruje, a posebno ne oni sa najnižim kvalifikacijama, već samo oni koji su sindikalno organizovani. Dalje, sindikalno organizovani takodje ne profitiraju jednako, nego više profitiraju oni koji pripadaju jačim sindikatima. Najviše profitiraju oni iz najjačih sindikata, ali to nije stoga što pripadaju jakim sindikatima, nego zato što pripadaju profesijama koje bi i bez ikakve sindikalne aktivnosti bile najbolje plaćene.

Dva su generalna zaključka. Prvo, sindikati i njihovi lideri u Istočnoj Evropi su malo naučili iz sličnih grešaka koje su sindikati pravili u razvijenim zemljama pre par decenija. Drugo, tržišni pristup a ne sindikalni duh je ono što je potrebno da bi se shvatili imperativi novog doba u Istočnoj Evropi.

Ključne reči: kolaps komunizma, sindikati, konkurencija, preraspodela, monopol-ska moć.

Propast komunističke vlasti u čitavoj bivšoj Sovjetskoj imperiji u Istočnoj Evropi počev od 1989. godine je u ovim zemljama stvorila situaciju koja je po mnogo čemu jedinstvena.¹ Jedinstvenost situacije je u tome što su ove zemlje bile na ustavnoj "nultoj tački", a to znači u prilici da izaberu sasvim novi ustavni, konstitucionalni dizajn, tj. sasvim nove političke, ekonomske i zakonske ustanove. Da bi se imao nagoveštaj kako da se postupi u ovom slučaju izuzetne slobode,

¹ Ranija verzija ovog članka je bila osnova moga referata na međunarodnoj naučnoj konferenciji pod naslovom "Sindikat u definisanju strategije socijalno-ekonomskog razvoja", koja je u organizaciji UGS *Nezavisnost i Ekonomske Politike* održana u Beogradu od 16-18. juna 1995. godine. Dalji rad na ovom članku su 1996 pomogle *Earhart Foundation* i *Atlas Economic Research Foundation*, obe iz SAD, na čemu im ovom prilikom zahvaljujem.

potrebno je imati u vidu kako je do nje došlo. To znači da treba imati u vidu, pre svega, dve stvari. Prvo, šta se desilo sa komunizmom i zašto je do toga došlo? Ovo je važno kako bi se izbegla druga, slična greška pri “stvaranju” novog sistema ustanova. Reč stvaranje stoji pod navodnicima zato što to ne bi bila ničija svesna odluka ili postupak “izgradnje”, kao što je to slučaj u totalitarnim i regulatorskim režimima, već stvar stvaranja opšteg okvira pravila u svetlu onih pravila koje ljudi slobodno i spontano prihvataju. Drugo, šta su osnovni ciljevi novog stanja i nove politike, ako oni uopšte postoje u smislu u kome je o tome ranije bila reč. Reč “nove” znači da dolazi posle komunizma. Odgovori na ta dva pitanja su ključni za sve ustanove, pa i u određivanju mesta koje bi sindikat trebao da ima u post-komunističkim društvima.

Iskoristiću deo I ovog rada da bih rekao nešto više o zahtevima novog konstitucionalnog dizajna i generalnoj ulozi sindikata u novom miljeu. Deo II će biti posvećen problemima unutrašnje strukture sindikata i konkurenciji koja se odvija unutar sindikata. Treći (III) deo je posvećen kratkoj analizi naše trenutne ekonomske i sindikalne situacije kao i završnim razmišljanjima.

I

Položaj sindikata se u post-komunističkim zemljama Istočne Evrope može okarakterisati kao ambivalentan. Ta ambivalentnost je rezultat delovanja dva različita stanja - komunističkog i post-komunističkog. Sindikati su u vreme vladavine komunizma bili podvrgnuti komunističkoj partiji, ali su istovremeno imali veoma značajnu sistemsku ulogu, gledano prema njihovom mestu u političkom, ekonomskom i društvenom smislu. Komunistička država je bila definisana kao država radnika, seljaka i dela komunistima lojalne inteligencije. Današnji sindikati se sa nostalgijom sećaju tih vremena, posebno kada ističu pogodnosti koje su tada njihovi članovi uživali, kao što su učešće ili bar konsultovanje pri donošenju važnih odluka, sigurnost radnog mesta, društvene i obrazovne pogodnosti, povlašćeno snabdevanje, subvencionisana letovanja, itd. U tome je i više od nostalgije, jer bi današnji sindikati hteli da udruže pogodnosti koje su nekada imali pod komunizmom sa pogodnostima koje je donela sloboda tržišne demokratije. Istina, neke od tih pogodnosti su postale notorne, kao što su kraći radni dan ili plaćen godišnji odmor, te se u njima i posle komunizma može uživati. One su došle sa Zapada, gde bi nastale i da nije bilo sindikalne aktivnosti.² Ali, odlazak komuni-

² Ako duži radni dan od 10 ili 12 sati dnevno, rad subotom i slično, uzmemo kao nešto što je svojstveno i prirodno u situaciji kada neka populacija hoće da pobege od siromaštva, onda je takodje prirodno da se rastom blagostanja rastu i zahtevi da se kraće radi, kako bi više preostajalo za odmor, rekreaciju ili prosto dokolicu. Drugim rečima, sa porastom nivoa blagostanja dalji rast blagostanja uz dug radni dan postaje sve manje privlačan u poredjenju sa količinom i kvalitetom slobodnog vremena, koji postaju sve privlačniji. Do promene će doći tek kada “median voter” (srednji glasač) zauzme tu poziciju. Sindikati svojim aktivizmom možda mogu da budu

zma i dolazak tržišne demokratije je doneo jednu suštinsku promenu akcenta, koja se sastoji u tome da radnici pojedinačno ili kao sloj više ne stoje na privilegovanom centralnoj sceni, već su postali pojedinci i udruženja kao i svaki drugi. Jednom rečju, radnici su izgubili auru privilegovanog položaja (kakvo su uživali ne samo u komunizmu nego i u fašističkom režimu³) i postali su građani, pojedinci. Tražiti ponovo takvo privilegovano mesto je nemoguće ako tržišna demokratija treba da se bude funkcionalna i da se održi.

Mnogi radnici i sindikalni aktivisti imaju ne male probleme da prihvate nove determinante svog položaja. Gledajući u prošlost oni suviše lako prelaze preko prinude i totalitarne kontrole kojoj su bili izloženi na privilegovanom mestu koje su zauzimali, pa izgleda kako su tadašnje privilegije sve čega se sećaju. Mnogi imaju dilemu šta da rade sa novostečenom slobodom, a neki je čak smatraju mršavom kompenzacijom za ono što su radnici nekada posedovali, iako nisu imali slobodu. Oni, pak, koji veruju u slobodu ističu pogodnosti za dobrovoljno organizovanje svih vrsta, uključujući i sindikalno. Radnici su slobodni da se organizuju u sindikate ili političke stranke i da za svoje članstvo osiguravaju pogodnosti i usluge bilo koje vrste, koje uobičajena politička konkurencija dopušta. Kriterij njihovog organizovanja i delokruga aktivnosti je da takvo organizovanje ne sme narušavati prava drugih da se takodje - koristeći prava slobodnih građana - organizuju na način kako misle da je najbolje. Posebno je važno istaći da se novostečena sloboda ne sme koristiti za nasilne radnje. Ako se neko koristi nasiljem time legitimizuje upotrebu državne sile protiv sebe.

Bilo bi pogrešno ako bi se razmatranje uloge sindikata u postkomunističkom svetu tako postavilo, da se posmatra samo usko sindikalni milje, a da se otklone globalnije determinante. Taj potez bi bio pogrešan, jer su globalne okolnosti iz okruženja mnogo važnije, nego što su to okolnosti iz neposrednog sindikalnog okruženja.

Ako se to ima u vidu onda se može reći, da je uloga sindikata u postkomunističkom svetu određena dvema determinantama. Prvo, oni su aktivni u zemljama gde je decenijama dominirao komunizam što situaciju za sindikalno delovanje čini posebnom. Posebnost te situacije čini okolnost da je komunizam propao iz ekonomskih razloga. Tačnije, njegova propast je nastupila kao rezultat kombinacije dva ekonomska faktora. Sa jedne strane to je bilo oslanjanje na pogrešan oblik ekonomskog rasta (tzv. rast koji se oslanja na input, engl. input driven growth); to znači da je stalno povećanje inputa, tj. resursa bilo ključni uslov rasta, umesto da se rast zasniva na ekonomskoj valorizaciji naučno-tehnološkog napretka, kao što je slučaj u zapadnim, razvijenim zemljama. Sa druge strane, investicije

katalizator te promene raspoloženja "srednjeg glasača", ali promena ne može da nastupi i da se duže održi bez ispunjavanja pomenutog uslova.

³ O ovome se mogu naći vrlo instruktivna razmišljanja kod Hayeka (1997), posebno u 8. Poglavlju "Ko, kome", s. 155 i dalje.

su u komunističkoj komandnoj ili birokratskoj ekonomiji bile ne-efikasne (up. Prokopijević 1996). Ova dva faktora su komunističke ekonomije vodila ka njihovom slabljenju, koje se najbolje vidi u negativnim stopama rasta koje su zabeležene već 60-ih godina. Da bi tada predupredili ekonomski kolaps, komunistički vlastodršci su počeli da pozamljuju novac na Zapadu. Sredinom osamdesetih komunističke vlasti su se suočile sa visokom stopom zaduženosti i nesposobnosti sopstvenih ekonomija da servisiraju uzete kredite. Dalje ekstenzivno kreditiranje usled toga više nije bilo moguće, a ekonomski kolaps je postao neizbežan.

Drugo, ako post-komunističke zemlje danas žele da se nade na putu ekonomskog prosperiteta - a imajući u vidu razloge propasti komunizma - onda one moraju da uzmu ekonomski kurs koji je sasvim suprotan od onoga koji ih je doveo do propasti. Pošto se komunizam sastojao od dominacije plana i komandi nad tržištem, zabrane privatne svojine, striktno kontrolisanje spoljašnje razmene, inflatornih i slabih valuta, itd., to je sada potrebna nesputana sloboda tržišta, sankrosanktnost privatne svojine, liberalizacija razmene sa svetom, stabilna monetarna politika i stabilna valuta, mali i uravnotežen budžet, itd. Radnici i drugi zaposleni ne mogu osigurati pristojne materijalne uslove za život ako post-komunističke ekonomije ne postanu vrlo uspešne.

Osnovna poruka iz onoga što je upravo rečeno je da će ekonomija utoliko bolje napredovati što se više prepusti tržištu, a što bude manje izložena intervencijama i smetnjama države. Za gotovo sva dobra i usluge tržišta su najefikasniji i najjeftiniji način prikupljanja, prerade i posredovanja informacija o ponudi i tražnji. Znači, ekonomija će biti utoliko uspešnija što su veće ekonomske slobode, a to znači što su tržišta izložena manjim distorzijama. Rizici distorzija se u tržišnim demokratijama pojavljuju upravo stoga što je radnicima, seljacima i svima drugima dopušteno da se organizuju u kartelska udruženja. Ta mogućnost zaposlenima i sindikatima nagoveštava postojanje dve globalne strategije, koje vode različitim politikama i različitim ishodima. Prvo, oni mogu ignorisati prilike za kartelizaciju, ograničavajući se na klasične sindikalne aktivnosti, dopuštajući tržištima da funkcionišu prema sopstvenoj dinamici. Drugo, radnici i sindikati mogu iskoristiti prilike za organizovanje i ispoljavanje političkog i legislativnog uticaja, te svojom aktivnijom politikom mogu nametnuti niz ograničenja tržištima, a preko toga i narušiti prava drugih pojedinaca i grupa.

Ako bi nastupilo prvopomenuto - a pri tome nije samo od značaja kako bi se ponašali sindikati (nego i kako bi se ponašala država i preduzetnici), rezultat bi bio maksimiziranje stope ekonomskog rasta pod datim uslovima. Pogodnost koja odatle sledi za zaposlene bi bila u korišćenju prednosti stabilnog dugoročnog prosperiteta. Nedostatak koji bi usledio za deo zaposlenih koji bi se organizovali u sindikate koji liče na karte, bi se sastojao u tome da bi oni izgubili neke kratkoročne pogodnosti koje bi svojim organizovanjem eventualno mogli da osiguraju. O tome će kasnije biti reči. Jer, uz bolju organizaciju bi sindikati svojim članovima naravno mogli kratkoročno da osiguraju veći deo ostvarenog dohotka, nego što bi ga inače dobili, svejedno u čemu bi se on sastojao. Odricanje od ovog kratkoroč-

nog dobitka je očito glavna nepogodnost permissivnijeg i tolerantnijeg stanovišta zaposlenih i sindikata prema tržištima.

Ukoliko bi se, pak, dogodilo drugonavedeno, rezultat bi u najboljem slučaju mogao biti vrlo skroman ili umeren ekonomski napredak. Pri lošijem razvoju stvari rezultat bi bilo ono što se naziva stagnatna ili čak nazadna (backward) ekonomija. Taj ekonomski pad sindikati bi mogli za neko vreme i delimično da amortizuju, ukoliko bi bili dobro organizovani i time uticali na zakonodavstvo koje bi svojim rešenjima stvaralo preraspodelu u njihovu korist. Ova dobit bi bila kratkotrajna i ograničena, a evo i zašto.

Ako bi sindikati ili deo njih imali uspeha u nekom trenutku da legislativu okrenu u svoju korist, to bi neminovno moralo da izazove reakciju drugih društvenih slojeva i grupa. Seljaci, državna birokratija, studenti, lekari, mali posednici, itd. bi takodje pokušali da stvore sindikat, partiju ili neku inicijativu, kako bi i oni uticali na zakonodavno telo i državu da donesu regulativu u korist ovih slojeva. Pošto je količina dobara (dohotka) u datom trenutku limitirana, oni ne bi mogli dobiti više, a da neko drugi ne dobije manje. Glavni kandidat od koga bi se uzelo da bi neko mogao više dobiti je onaj ko je u prethodnoj rundi bio dobitnik, a to su prema ovoj artificijelnoj pretpostavci sindikati, tj. radnici koji su u njima organizovani. Naravno, ako bi se to desilo, onda bi to bio snažan motiv za sindikate da krenu u novu akciju, kako bi ponovo stekli neku pogodnost za sebe.

Društva koja se smatraju tržišnim demokratijama su tako konstituisana da se spreči koncentracija moći u malom broju ruku. Da bi se to postiglo, potrebno je da politička i ekonomska konkurencija bude slobodna i da postoje zakoni koji sprečavaju monopole. Ako postoje zakoni koji zabranjuju da se sve stranke u nekoj zemlji udruže u jednu stranku i tako preko jednostranačkog monopola povećaju svoj profit, a smanje profit potrošača (glasača), ako postoje zakoni koji firmama zabranjuju da se ujedinjuju ako to znači nastanak monopola na nekom delu tržišta, onda slična pravila moraju da važe i za ostala udruženja i interesne grupe, uključujući i sindikate. U svetlu toga je teško shvatiti da je i u mnogim demokratskim zemljama sindikatima dopušteno da narušavaju pravila, kojih drugi moraju da se pridržavaju. Pojedinci kao prodavci svoje radne veštine i snage se negde čak i potiču da se udružuju u sindikate kako bi efikasnije mogli da na tržištu monopolizuju svoje usluge i fiksiraju cenu svoga rada iznad one koja bi bila tržišno ravnotežna. Ponekad im je dopušteno da monopolizuju trgovinu, da vode kampanje protiv konkurencije koje su na granici korektnosti, da vrše diskriminaciju prema kupcima, da se udružuju u veće, čak sveobuhvatne sindikate. Zanimljivo je da je paralelno sa ovim otporom konkurenciji i javnosti, sindikatima u mnogim zemljama dugo vremena, a negde još i danas, bilo dopušteno da se prema svom članstvu ponašaju prema sasvim drugim načelima u odnosu na ona koja su regulisala ponašanje sindikata prema spoljašnjem svetu. Tako im je recimo bilo dopušteno da svoje finansije vode tako da u njih uvid nisu mogle imati ni državne finansijske vlasti, da svoje funkcionere nisu birali na izborima medju članstvom, nego prosto imenovanjem ili kooptiranjem, njihovi članovi nisu imali ličnu nego

kolektivnu odgovornost. Faktički, mnoge vlade su sindikate tretirale kao privatne klubove, a ne kao monopoliste koji narušavaju neka opšta i važna pravila, što je sindikatima omogućilo da na društvenoj ravni postignu mnogo više, nego što bi to inače mogao da bude slučaj.

Sasvim je prirodno pitanje, zašto su se vlade i druge vlasti ovako ophodile prema sindikatima, često im gledajući kroz prste za stvari koje nikome drugom nisu bile tolerisane. Odgovor se nameće sam po sebi. Vlasti koje su tako postupale su to činile iz sopstvenog interesa. Laburističke i socijaldemokratske stranke su decenijama medju radnicima imale veliki broj birača. Njihove politike su bile tako skrojene da se oslanjaju na niz stvari iz sindikalnog programa, kao što je šira i veća uloga države u ekonomiji, obimna socijalna pomoć, unapredjenje radnih i materijalnih uslova zaposlenih, itd. Tako je političko savezništvo stavljano iznad najviših pravila i načela, čime se ključna pravila i načela zapravo podrivaju. Takvi potezi po pravilu indukuju sličnu protivakciju od strane drugih stranaka i slojeva, koji se eventualnim dolaskom na vlast odlučuju za politike koje su veoma slične onima koje su smenile. Prigovor te vrste je međjutim oslabljen okolnošću da su postojali presedani i da se zapravo ne uvodi ništa novo, nego nastavlja sa starom praksom, samo sa novim pojedincima i novim profiterima.

Sa ustavne ili konstitucionalne tačke gledišta - a ustav je osnovni zakon u nekoj državi, koji definiše osnovna pravila - ova stalna borba medju društvenim slojevima i grupama da preko uticaja na legislativu izdejstvuju pogodnosti za sebe praktično nema kraja i vodi stalnoj promeni pravila. Naravno, dinamika postoji ne samo na nivou čitavog društva, nego i unutar dobitne grupe. Ako sindikat izdejstvuje neke pogodnosti za svoje članove, graditelji brodova ili proizvođači mleka mogu pokušati da dodju do najvećeg dela kolača od onoga što su sindikati generalno isposlovali. Stalna promena pravila bi vodila političkoj, legalnoj, ekonomskoj i društvenoj nestabilnosti, a generalna nestabilnost je - kako je opšte poznato - uvod u siromaštvo. Razlog za ovo je očit. Poslodavci i menadžeri će na ovu institucionalnu borbu reagovati izvozom kapitala i drugih resursa, u potrazi za mestom koje je povoljniji milje za biznis i preduzetništvo. Primera radi, polovina nemačkog kapitala se danas plasira van granica Nemačke, usled toga što su sindikati jaki, radna snaga skupa a porezi visoki. Tako pokušaji sindikalno organizovanih radnika da sindikalnom ili političkom akcijom podignu svoje nadnice - i to je gledište koje je dominantno u ekonomskoj literaturi - uglavnom rezultiraju u bekstvu kapitala i drugih resursa u nesindikalizovane delove zemlje, nesindikalizovane sektore ekonomije ili van zemlje. Svi oni koji se zalažu za aktivniju ulogu sindikata u osiguravanju privilegija na račun drugih društvenih slojeva treba da imaju u vidu da je kapital znatno pokretljiviji nego što je rad. Drugim rečima, kapital lakše menja firmu, sektor, deo zemlje, zemlju ili kontinent, nego što su to u stanju da učine zaposleni.

Da bi se izbegli problemi stalne promene pravila i nestabilnosti, neophodno je da se ograniči delatnost grupa (uključujući sindikate) kako preko legislative i države ne bi stalno remetili funkcionisanje tržišta, time što bi iznudjivali prera-

spodele koje im odgovaraju, nezavisno da li se ovo događa preko kontrole cena, minimalne nadnice, kvota i tarifa, racionisanja, regulacije ulaza i izlaza iz biznisa ili na neki četvrti način. Bilo bi, međutim, pogrešno ako bi se ovo ograničavanje uvelo administrativnim sredstvima, tako što bi se recimo ograničilo delovanje sindikata ili bilo koje političke slobode. U ta prava se uopšte ne sme dirati, ako se želi politički režim sa uobičajenim političkim slobodama. Lek bi se sastojao u tome što bi se za krucijalna pravila, znači ključne legislativne odluke, tražilo da iza njih ne stoji prosta većina, već velika većina ili suprav većina (recimo, 3/4 i više).

Tako društvo koje teži da maksimizuje očekivani nivo blagostanja na osnovu takmičenja na tržištu, ne bi trebalo da izuzima pojedine slojeve - kao što su seljaci, službenici, industrijski radnici, itd. - iz političke konkurencije: ono samo treba na sve slojeve da primeni klauzulu o antimonopolskom formiranju ustava, tako što će podići cenu za njegovu promenu, čime će onemogućiti promene koje su u interesu samo jedne grupe ili koalicije grupa, a ne svih pojedinaca ili ogromne većine. Tržišna filozofija iziskuje jednaku primenu pravila na svim poljima, a to znači takmičenje u sferi kapitala, finalnih dobara, sirovina, radne snage, znanja, itd. Logika ove filozofije (koja obećava najveću dobit) ne dopušta izuzetke na bilo kom delu tržišta. Racionale koji stoji iza tržišnog razmišljanja je da treba otcžati bilo kakav korak da se pravi profit izvan onog koji omogućavaju sama tržišta, znači netržišni profit koji se ostvaruje preko legislativnih tela, stranaka i udruženja, grupa za pritisak, itd. To traženje profita mimo tržišta se naziva rent-seeking (traženje renti). U skladu s tim, što je veća većina potrebna za neku odluku, time su veći transakcioni i troškovi odlučivanja u dolasku do regulative koja zaista koristi svim pojedincima u nekom društvu, ali je time i manja verovatnoća da bi se usvojena legislativa sastojala uglavnom od transfera dohotka od jedne društvene grupe ka drugoj.

Ako se pravila mogu lako i jednostavno menjati to bi bilo permanentni potsticaj pojedincima i grupama da pogodnosti traže kroz promene koje im odgovaraju, a ne kroz kvalitetniji rad, više rada i povećan tržišni napor. Ako se pravila (ustav, zakoni, ugovori, administrativna regulacija) ne mogu lako menjati pojedincima će to biti potsticaj da dobit traže na tržištu. Istraživanja društvenih troškova kartela radnika i farmera su pokazala, da su oni znatno veći od sličnih troškova koje bi imali proizvođači pri kartelizaciji. (Up. Ehrenberg/Smith 1988, str. 388-98) Za proizvođače, naravno, moraju važiti ista pravila kao i za sindikalnu kartelizaciju.

Iz činjenice da se podiže cena za promene sledi da se one teško mogu sprovesti izuzev onda kada su u interesu svih relevantnih društvenih grupa. Time se isključuje regulativa koja pogoduje samo jednoj ili samo nekim društvenim grupama. Takva ograničenja neće blokirati rad vlade i drugih izvršnih tela, ali samo onda kada ti potezi služe svim građanima tj. ogromnoj većini, a ne samo nekim grupama.

Razvijene ekonomije Severne Amerike i Evrope nude Istočno-evropskim zemljama vrlo dobre primere grešaka koje su one počinile, a koje bi zemlje Istočne

Evrope trebala da pokušaju da izbegnu. Jedna od najtipičnijih su agrarne politike zapadnih vlada koje su uvedene pod pritiskom farmera, a koje su farmerima trebale da osiguraju pogodnosti daleko iznad onih koje bi imali na tržištu. Mnoge od ovih politika su isplivale na osećanju o potrebi jačanja navodne nacionalne nezavisnosti, time što bi se na domaćem tržištu osigurale dovoljne količine hrane, čime bi se postigla nezavisnost dotične zemlje od uvoza, tj. od drugih zemalja.

Subvencije u poljoprivredi su međutim tokom vremena prerasle u velike smetnje normalnom funkcionisanju tržišta hrane, dovodeći do niza loših posledica kao što su skupi proizvodi, pad kvaliteta proizvoda, nesposobnost poljoprivrednih tržišta da prežive bez subvencija koje se iz godine u godinu moraju povećavati, gubici u nacionalnom dohotku koji su time izazvani, itd. Kada danas gledamo na neke od Istočno-evropskih zemalja kao što su Poljska, Rumunija, Belorusija, Slovačka, Ukrajina, Rusija, itd., gde su seljačke partije snažne a ponekad i deo tamo vladajućih koalicija, onda se stiče utisak da ove zemlje nisu ništa naučile iz pominjane zapadne greške. Čak i gore od toga. Ako se pogledaju političke scene u mnogim istočno-evropskim zemljama, onda se može videti da nisu kartelizovani samo seljaci ili industrijski radnici, nego praktično sve iole relevantnije socijalne grupe i slojevi. Tako pored seljačkih i radničkih, mogu da se vide partije žena, intelektualaca, državne birokratije, itd. Naravno, ako se formira jedan snažan društveni kartel i ako mu se legislativa ne odupre na gore pomenuti način, onda se i drugi društveni slojevi moraju kartelizovati i pridružiti ovoj vrsti društvene i političke konkurencije. Ta konkurencija, međutim, ne vodi na široki auto-put ekonomskog prosperiteta, nego u ekonomski ćorsokak. Sa tom vrstom ćorsokaka - koji ubrzo postaje politički i socijalni - se suočavamo širom Istočne Evrope (uz, za sada, izuzetak Češke Republike), gde se bivši komunisti potpomognuti koalicionim partnerima ili bez njih ponovo vraćaju na vlast. Oni će voljom birača odatle otići, kada većina ustanovi da su njihova izborna obećanja bila goli nepokriveni, demagoški manevri. Prosto rečeno, od svih političkih snaga u istočno-evropskim zemljama bivši komunisti su od svih najmanje pogodni da bi svoje narode doveli do ekonomskog prosperiteta. Jer da su znali kako se do toga dolazi barem u nekom vrlo ograničenom smislu, onda se sa komunizmom ne bi desilo ono što se desilo. Propast režima sa tvrdim komunistima na vlasti pre nekoliko godina znači da će i njihovi manje ili više reformisani naslednici vrlo brzo doživeti istu sudbinu.

Iz istočno-evropske perspektive - a to znači sa istorijom i tradicijama koje tamo dominiraju, sa shvatanjem politike kakvo je na snazi i sa rudimentima političke kulture i znanja vezanih za moderne društvene nauke - je teško shvatiti logiku koja bi bila u stanju da državama ovog regiona pomogne da izbegnu neke od notornih grešaka. Politička aktivnost se doživljava sa entuzijazmom nekoga kome je ona decenijama pre toga bila zabranjena, političko iskustvo i kultura se opet teku od nule, istraživanja stranaka i sindikata su takodje na početku i praktično je nemoguće uživeti se u intelektualno i političko iskustvo razvijenog Zapada. Svrha tog uživanja, naravno, ne bi bila da se prenose tamošnja iskustva - jer je to pogrešan put koji se, uostalom, izvesno ne bi ni primio - nego da ubrzaju procesi

sopstvenog učenja i smanje troškove koji odatle slede. Pesimisti i skeptici bi rekli da svako sam i iznova mora da plati cenu svog puta.

Jedna analogija možda može da doprinese boljem razumevanju stvari kako u opštem konstitucionalnom, tako i u sindikalnom smislu. Istočno-evropske zemlje su period posle II Svetskog rata uglavnom provele pod diktaturama, kao i latino-američke zemlje. Sada u oba regiona dominira neka vrsta tržišne demokratije, sem par izuzetaka kao što su Kuba ili Srbija. Položaj i snaga države je - kao rezultat onoga što se odvijalo u prošlosti - međutim bitno različit u ta dva regiona. Istočno-evropske diktature su počivale na kolektivističkoj, komunističkoj ideologiji, a latino-američke na oružju. Kao rezultat toga, latino-američke države su manjeg obima gledano po sferi njihove aktivnosti u odnosu na istočno-evropske. One su kao rezultat toga vrlo podložne destabilizaciji od strane vojske ili policije, a veoma malo mogu da posluže kao podrška sindikalnim zahtevima, jer su čak i u zemljama gde je sindikalni pokret decenijama bio blizak vlasti (recimo Argentina) bez navika da podrže sindikalnu legislativu i bez resursa da im izadju u susret.

Za razliku od toga, u Istočnoj Evropi je padom komunizma delokrug rada države samo delimično smanjen i države su ostale sa vladama koje se u ekonomiji i javnom izboru smatraju tzv. obimnim vladama. (Obim se, naravno, ne odnosi na broj ministara, nego na stepen budžetske i vanbudžetske državne potrošnje kao procenat od nacionalnog dohotka. O tome da je potrošnja preterana svedoče i podaci Svetske Banke u njenom godišnjem izveštaju za 1996 *From Plan to Market*. Široka delatnost države i obimna vlada su mnogo zahvalnije za adresiranje raznih sindikalnih i drugih socijalnih zahteva, nego što je to u L. Americi slučaj. Gledano dugoročno, a to znači u periodu od nekoliko decenija, latino-američke zemlje imaju mnogo veće šanse za privredni prosperitet iz bar dva razloga. Prvo, zbog manjeg obima vlada, nego što je to slučaj sa zemljama Istočne Evrope. Istočno-evropskim zemljama će trebati dugo vremena da se oslobode obimne vlade i vere u preduzetničke i redistributivne funkcije države. Tempo ekonomskog napretka će biti proporcionalan oslobađanju od te zablude. Drugo, u latinoameričkim zemljama je uglavnom samo jedan sloj dobro organizovan i opasan po državu i ostale slojeve, a to je vojska. Ostali slojevi su u podjednako lošem položaju da se bore za vantržišne rente. U Istočnoj Evropi je stanje dosta drugačije od latinoameričkog, jer tamo praktično svi iole relevantniji društveni slojevi imaju udruženja koja teže kartelizaciji. Dok Latinska Amerika u osnovi strepi samo od jednog kartela, u Istočnoj Evropi je razloga za strepnju mnogo više.

II

U prethodnom delu članka sam generalno pretpostavljao da bi radnici sebi mogli da osiguraju bar izvesne kratkoročne pogodnosti, ako bi se organizovali u sindikate. Sada bih pokušao da nešto preciznije istaknem, kome bi zapravo sindikalizacija najviše pogodovala, a ko bi bio na gubitku.

Pre svega, od sindikalnog organizovanja ne profitiraju svi radnici, iako se često misli da je to slučaj. U ovom pogledu je ilustrativna situacija u SAD gde danas samo jedan od šest radnika pripada nekom sindikatu. Koliko 1900. godine, samo 3% radnika su bili članovi sindikata, da bi na vrhuncu sindikalnog delovanja 30-ih godina svaki četvrti radnik bio član nekog sindikata. (Friedman 1996, 249) To što je manjina radnika u sindikatu govori da većina smatra kako im nije u interesu da se sindikalno organizuju. Pogrešno je objašnjenje o apstinenciji radnika (Olson 1971), prema kome bi trebalo da je reč o *free rider*-problemu, tj. o parazitiranju sindikalno neorganizovane većine na beneficijama koje stvara sindikalno organizovana manjina radnika. Tako široka apstinencija ne može da se objasni kao fenomen *free rider*-a (koji bi se kod nas najzgodnije mogao prevesti kao problem *švercovanja*), nego na sasvim drugi način.

Iako *Clayton Act* u stvari zabranjuje sporazume koji "teže da značajno smanje konkurenciju", skeptično držanje američkih radnika prema sindikatima nije rođeno iz represije ili "švercovanja", nego na osnovu iskustva. Radnici su uvideli da mnogo više mogu da profitiraju iz generalnog pada cena izazvanog nesputanom konkurencijom i cvetajućom tržišnom ekonomijom, nego što će lično izgubiti zbog pada cena u svojoj branši ili firmi, ako bi se sindikati smanjili nivo zahteva i aktivnosti ili ako bi čak bili raspušteni.

Jedan od standardnih zahteva sindikalno organizovanih radnika je i zahtev za onim što se kod nas zove *minimalna cena rada* u na zapadu *minimal wage legislation*. Podižući cenu rada iznad one koja bi postojala na osnovu tržišne ravnoteže uspostavljene ponudom i tražnjom, rad postaje skuplji za onoliko više za koliko je to više od tržišne ravnoteže. Zakon ponude i potražnje, međutim, kaže, da što je cena bilo čega viša, utoliko je manje tražnja za tim dobrom, tj. utoliko je manje ljudi voljno da ga kupi. To isto važi i za radnu snagu. Ukoliko je skuplja, to će biti manja tražnja za njom. Drugim rečima, bolje plaćeni poslovi iziskuju smanjenje ponude takvih poslova. Ako radna snaga graditelja brodova postane skuplja, vlasnici brodogradilišta i menadžeri će zaposliti manji broj radnika. Za koliko će taj broj biti manji zavisi od toga za koliko je cena radne snage fiksirana iznad tržišne ravnoteže, kao i od nekih drugih marginalnih uslova. Neznatno povećanje u odnosu na ravnotežni nivo će neznatno smanjiti tražnju, veliko povećanje će dovesti do znatne redukcije broja zaposlenih. Da zaključim, povećanje minimalne cene rada kao posledica opšteg sindikalnog organizovanja radnika će značiti više nadnice za one radnike koji ostanu na poslu, ali i veću stopu nezaposlenosti i teži dolazak do posla za ostale.⁴

Američki i drugi radnici u zapadno-evropskim zemljama koji teže sindikalnom organizovanju su uočili, da nije sasvim izvesno da im sindikalno organizovanje donosi prednost kada je u pitanju zakon o minimalnoj nadnici. Kada god bi se usvojila regulativa koja bi nadnice uspostavila znatno iznad tržišne ravnoteže,

⁴ Up. Brozen/Friedman 1966; Welch 1978.

takva regulativa je izazivala snažno povećanje stopa nezaposlenosti. Jedan od dokaza za to je i trenutna situacija na ovom polju u SAD, gde relativno liberalna regulativa minimalne nadnice odgovara stopi nezaposlenosti od 4.7 %, koja je jedna od najnižih u SAD u poslednjih 40-ak godina. Takodje se vidi da je stopa nezaposlenosti višestruko niža u zemljama EU sa liberalnom regulacijom tržišta radne snage (Britanija, Holandija), u odnosu na zemlje sa neliberalnim režimima, kao što su Nemačka, Italija ili Francuska. Štaviše, u ove tri zemlje stopa nezaposlenosti se nalazi u stalnom porastu, kako kada su u pitanju desetogodišnji periodi, tako i kada su u pitanju podaci iz godine u godinu. Trenutni nivo nezaposlenosti u Nemačkoj je čak viši i od vremena početkom 30-ih godina ovog veka, kada je Hitler preuzeo vlast.

Stopa nezaposlenosti u %

Zemlja	1995	1996	Najnovija
Australija	8.9	8.4	8.4 Okt. 1997
Austrija	6.4	7.3	7.1 #
Belgija	14.0	14.3	13.4 #
Velika Britanija	8.5	7.9	5.2 #
Kanada	9.6	9.6	9.1 #
Danska	11.0	9.1	7.7 Sept. 1997
Francuska	11.9	11.8	12.5 #
Nemačka	10.0	11.1	11.8 Okt. 1997
Italija	12.1	12.6	12.8 Jul 1997
Japan	2.9	3.4	3.4 Sept. 1997
Holandija	7.3	7.1	5.3 Okt. 1997
Španija	23.9	22.8	20.8 2.kvart. 1997
Švedska	7.6	7.7	6.8 Okt. 1997
Švajcarska	4.6	4.6	4.8 #
SAD	5.4	5.5	4.7 #

Izvor: *The Economist* 30. mart 1996, s. 108; 22. novembar 1997, p. 140.

Američka stopa nezaposlenosti je trenutno znatno niža od stope nezaposlenosti u gotovo svim razvijenim zemljama (sem Japana, vidi tabelu) a te druge zemlje (posebno evropske) imaju znatno striktniju regulaciju minimalne nadnice. To je samo dodatni dokaz za prethodno iznetu tezu, da regulacija minimalne nadnice povećava nezaposlenost, i da je utoliko više povećava što je zakonski utvrđena cena rada više iznad tržišne ravnoteže. Iako ovi nalazi važe i za zemlje Istočne Evrope, iskustva i liberalne solucije se ne mogu prosto presaditi u potpuno drugo okruženje, posebno ne ako neko (demagoški ili iz neznanja) smatra da može da izbegne gravitacionu snagu navedenih nalaza. Američko rešenje je stvar mnogih faktora, kao što su recimo duga tradicija prosvetljenih sindikata, široka dostupnost valjanog naučnog i stručnog konsaltinga ili srećan konstitucionalni izbor. U tom pogledu izgleda da ljudi u Istočnoj Evropi ima da sami plate cenu svojih eksper-

menata i lutanja, bez obzira što se može desti da ona bude visoka ne samo za sindikate, nego i za čitave nacije.

Čak i u slučajevima kada vlada staje u zaštitu sindikalnog kartela, kada se radnici sukobljavaju sa snažnim kartelom preduzetnika, pitanje je koliko je takav potez razuman. Zaštita sindikata od strane države je bila razumna i opravdana u 19. i 20. veku u zemljama gde su rad i kapital relativno nepokretni, a opšta regulativa dosta deficijentna. Takva konstelacija je danas u pitanju samo u retkim slučajevima, kao što je slučaj nekih izolovanih režima ili zemalja koje su pod sankcijama UN.⁵ Međunarodna mobilnost rada i kapitala danas je vrlo visoka, i svaki od njih može ići tamo gde su mu uslovi bolji.

Nije istinita ni tvrdnja, koja se inače često susreće, kako sindikati štite loše plaćene radnike. Istina je sasvim obrnuta. Lošije plaćeni radnici zapravo ostaju utoliko više bez posla što su sindikalno organizovanje i aktivnost sindikata intenzivniji. Nemoguće je da je u interesu tih radnika da budu besposleni. Sindikalizovanje podiže cenu radne snage, pa samim tim obara tražnju koja za njom postoji. Istraživanja su pokazala, sasvim suprotno gore pomenutoj tvrdnji, da od sindikalnog organizovanja najviše profitiraju kvalifikovani i dobro plaćeni radnici, koji bi izgleda bili dobro plaćeni i bez sindikalnog organizovanja.⁶ Sem toga, gotovo sva istraživanja kažu, da neto-profit od sindikalnog organizovanja i legislativne koja se donosi u korist sindikata imaju sindikalni funkcioneri. Deo njih zastupajući sindikalne interese dolazi do lakših i bolje plaćenih poslova nego što su bili oni koji predstavljaju njihovu stvarnu profesiju, deo profitira time što se imenuje u razne parlamentarne i vladine komisije, koje takodje donose beneficije, a deo doprinosi u razne odbore i komisije firmi, što je takodje vrlo profitabilno.⁷

Istraživanja su takodje pokazala, da se korist od sindikalnog organizovanja ne raspoređuje ravnomerno na sve sindikate. Tako se smatra da jaki sindikati profitiraju na račun onih koji su slabi. Do toga dolazi usled toga što su snažni sindikati superiorni u odnosu na slabe da prisvoje veći deo kratkoročnog profita koji se osigurava opštom sindikalnom aktivnošću. Na osnovu ovog sledi, da iskustvo govori u prilog konkurenciji, a ne solidarnosti među sindikatima. Drugim rečima, sindikati i njihovi članovi teže za profitom, a ne za solidarnošću, kako se to verovala u klasičnoj sindikalističkoj literaturi.

⁵ Različite razloge imobilnosti kapitala i rada kod nas čitalac će naći u zbirci članaka Marinković, 1995.

⁶ Up. Friedman 1996, s. 249-268; Friedman 1997.

⁷ Recimo, donedavni predsednik najjačeg evropskog sindikata IG Metall je sedeo u odboru direktora *Mercedesa*; zahvaljujući tom mestu i vezama koje je u poslovodstvu stekao, imao je prilike da ranije dozna za poslovne odluke koje su odmah po objavljivanju znatno menjale cenu akcija ove firme na berzi, tako da je prilikom samo jedne transakcije 1993 zaradio preko sto hiljada DM. Kada je glas o tome došao do javnosti, sindikalni lider je bio prinudjen da podnese ostavku.

Mnogi sindikati imaju malu ili nikakvu monopolsku moć, dok je drugi imaju u velikoj meri. Da bi neki sindikat imao monopolsku moć, bez čega njegove akcije imaju malo izgleda na uspeh, potrebno je da budu zadovoljena dva uslova. Prvo, sindikat najpre mora da kontroliše ogromnu većinu ponude rada u sferi svoje aktivnosti. Ako to nije slučaj ili ako su radnici podeljeni u više sindikata koji međusobno konkurišu, onda nema elementarnog uslova za monopolsku moć. Drugo, sindikat mora biti u stanju da striktno kontroliše lojalnost radnika, kako time što će kontrolisati onaj deo radnika koji podržava politiku određene sindikalne akcije, tako i time što će vršiti pritisak na ostatak radnika kako ovi u funkciji štrajkbrejkera ne bi anulirali akciju sindikata. Motivisanost na akciju i lojalnost radnika sindikalnoj akciji zavise pre svega od toga, kolika je potencijalna dobit u slučaju pozitivnog ishoda akcije. Ove uslove je teško ispuniti ako je stopa nezaposlenosti u nekoj zemlji visoka. U takvoj situaciji poslodavci na tržištu uvek mogu da nadju zamenu za one koji daju primat sindikalnoj borbi nad radom.

Oba prethodna uslova, kontrola ponude rada i kontrola lojalnosti radnika imaju za cilj da uspostave određenu konstelaciju u kojoj je sindikat u stanju da se diskreciono ponaša. "Kritični faktor u vezi sa snagom sindikata je, po mom mišljenju, sposobnost da se diskriminiše između kupaca rada. Monopolska kontrola nad bilo kojom vrstom radnih usluga odmah implicira moć da se rad pod različitim uslovima prodaje različitim kupcima. Kupac mora da kupi radne usluge iz monopolističkog izvora ili ga uopšte ne može dobiti, pošto se usluge radnika ne mogu da se odvoje od samog radnika." (Nutter, 62) Umesto da se bavi aktivnostima koje podrazumevaju monopolizaciju, preraspodelu i korišćenje nasilja u borbi za vrlo privremene pogodnosti, sindikati bi trebali da se bave, ako već postoje, onim što je regularan i valjan predmet njihovog rada. U te stvari spadaju konsultacije radnika u vezi sa radom i slobodnim vremenom, organizacija pomoći i zaštite radnika koji su postali objekat kapricioznog ponašanja svojih šefova ili drugih radnika, itd.

Jedna od zanimljivih stvari, koja je dotaknuta u prethodnoj raspravi, se tiče pitanja, da li su članovi jakih sindikata dobro plaćeni zato što su im sindikati jaki ili su sindikati jaki zato što okupljaju dobro plaćene radnike. Mnogi sindikalni aktivisti misle, da su visoke nadnice rezultat valjanog sindikalnog organizovanja. Oni štaviše kažu, da bi svi radnici bili dobro plaćeni, samo ako bi im uspelo da se sindikalno organizuju. Istina je, međutim, na sasvim drugoj strani. Članovi jakih sindikata su dobro plaćeni na teret članova slabih sindikata i ostatka populacije. Prosto, kao što sindikalna i bilo koja druga aktivnost grupa dovodi do preraspodele od neorganizovanog ka organizovanom delu populacije, tako postoji i preraspodela dobiti stečene sindikalnom aktivnošću unutar samih sindikata - koja teče od onih koji su lošije organizovani i koji su relativno slabiji, ka onima koji su jači i bolje organizovani.

Zakon o minimalnim nadnicama, kao omiljeni cilj sindikalne aktivnosti, je inače samo jedan od načina na koje se može kontrolisati ulazak u posao. Dozvole i licence su drugi takav metod. Kao objašnjenje za restriktivnu politiku izdavanja dozvola se najčešće navodi briga za kvalitet proizvoda i usluga, tj. briga za

potrošače i pacijente. Neka staleška udruženja, kao recimo lekari u SAD, su veoma uspešna u pritisku na domicilnu regulativu kojom se smanjuje konkurentski pritisak lekara iz inostranstva na američko tržište. Lekar iz Evrope u SAD praktično iznova mora da diplomira medicinu, ako želi da u SAD radi sa pacijentima. (Lekarima koji su stekli diplome van SAD je inače dopušteno da sa svojim diplomama rade u laboratorijskim istraživanjima ili da predaju na univerzitetima, ali ne i da rade sa pacijentima.)

Kao razlog za ovakvo postupanje Američka lekarska asocijacija navodi brigu za pacijenta, koji je navodno tako dragocen da samo ljudi obrazovani u jednoj zemlji imaju dovoljno kvalifikacija da se njime bave. To je naravno besmislica i samo rođjeni naivci će poverovati da je to pravo objašnjenje. Pravo objašnjenje je naravno na sasvim drugoj strani, tj. u materijalnom interesu lekara. Osnovni prihodi američkih lekara dolaze od pacijenata, a ne od istraživanja ili univerzitetskih predavanja. Zato u laboratoriju ili na univerzitet mogu i stranci, a ne i da rade sa pacijentima, gde se okreće najveći novac. Što je još interesantnije, postoje i mnogi američki ekonomisti koji veruju u oficijelno obrazloženje američke lekarske asocijacije, a ne u pravo objašnjenje. Za sve one koji još uvek misle da je oficijelno objašnjenje u redu dovoljno je da pogledaju jedan detalj, koji je reći sam po sebi i koji je usput, nezavisan od objašnjenja koje sam naveo. Za sve skeptike je, naime, dovoljno da pogledaju ko lobira da bi se donela i kasnije održala restriktivna regulativa o ulasku lekara sa inostranim diplomama u posao u SAD. Sva do sada poznata istraživanja govore da to ne čine pacijenti, tj. njihovi plaćeni zastupnici, nego plaćeni zastupnici lekara i njihovih udruženja. To znači samo jedno: interes lekara da spreče nosioce stranih diploma da im konkurišu na američkom tržištu je mnogo snažniji, nego što je jaka briga pacijenata za njihovo sopstveno zdravlje.⁸ U Evropi, pa i u Istočnoj Evropi, za sada ne postoji ni jedna paralela ponašanju Američke lekarske asocijacije, mada su neki oblici regulative vezani za ribarstvo, poljoprivredu, stočarstvo i vazdušni saobraćaj veoma blizu da se pridruže toj neslavnoj praksi.

Iako se često smatra da su sindikati i poslodavci striktno konfrontirani, postoji mnoštvo svedočanstava o sasvim suprotnom. Saradnja sindikata i poslodavaca najčešće dolazi do izraza kada sindikati pomažu poslodavcima da podignu cene ili uzmu veće učešće na tržištu, da bi tako povećanjem moći svojih firmi ili čitavih grana profitirali i sindikati u tim firmama/granama.

Konačno, jedan posebno komplikovan problem je sindikalno organizovanje državnih službenika. Kada vlada kupujući lojalnost svojih službenika ovima da veće plate i ponudi druge pogodnosti, cenu za to će platiti poreske platiše, što znači ostatak nacije. Pošto u jednoj državi može postojati samo jedna vlada, isključena je konkurencija kao sredstvo da se ovaj problem reši. (Neka vrsta ekstremnog rešenja su emigracija ili secesija, ali to ovde ostavljam po strani.) U nekim sluča-

⁸ Milton Friedman (1997) je detaljno pisao o administrativnom ograničavanju ulaska u profesiju, preko licenci i dozvola, kao sredstvu kontrole tržišta. Up. s. 219 i dalje.

jevima od pomoći može da bude aktivnost opozicije i njen pritisak na vladu da troškove nadnica državnim činovnicima drži na razumnom nivou. Ali ako kontrolna funkcija opozicije na ovom polju ne da nikakve rezultate, onda su poreskim platišama jedina uteha naredni opšti izbori, jer je to praktično jedina prilika da se rasipni političari eksplicitno kazne odbijanjem da se ponovo izaberu.

III

Ono što je prethodno rečeno se izlaže prigovoru, da možda lepo zvuči, ali da nije relevantno za našu, domaću situaciju. To bi moglo da važi za situacije gde politička i sindikalna aktivnost imaju dugu tradiciju, gde se politička i ekonomska konkurencija u demokratskom miljeu mere periodom dužim od jednog veka, gde su tržišta i ustanove stabilizovani i gde su vremenom problemi temeljno studirani i gde su kao rezultat svega toga uvedena vrlo rafinirana rešenja. To ne bi važno u zemlji gde komunisti još nisu odlazili sa vlasti tokom više decenija, gde je stopa nezaposlenosti iznad 50% (up. Karakašević 1995), gde tržište rada ne funkcioniše, gde se u sivoj ekonomiji stvara više od pola nacionalnog dohotka, gde masovno pretili siromaštvo. Takav prigovor nije sasvim bez osnova.

Razlog za njegovu osnovanost, međutim, nije u nekoj našoj specifičnosti koja bi nas opet činila različitim od ostatka sveta, nego u tome što ovde usled zadržavanja komunističke vlasti još nije kuenuo čas dolaska normalnih, uobičajenih ustanova. Osim toga, masovno siromaštvo, velike makroekonomske neravnoteže, odsustvo privatizacije i normalnog uključivanja domaće ekonomije u svetske ekonomske tokove, itd. praktično otežavaju izbor racionalnog i efikasnog rešenja u dizajniranju ključnih ustanova i položaja osnovnih društvenih grupa. Takve situacije koje su opterećene nizom teških strukturnih problema skoro same od sebe apeluju na primenu nekih palijativnih rešenja, na osnovu kojih se želi izbeći da se položaj zaposlenih naglo pogorša.

Tako se npr. kaže, da bi tranzicija ka tržišnoj demokratiji, koja podrazumeva privatizaciju na velikoj skali, liberalizaciju uvoza i cena, oslobađanje domaćih tržišta od enormne regulative imali katastrofalan položaj za domaću privredu i zaposlene. Usled privatizacije, tako se kaže, bi došlo do masovnog otpuštanja viškova radne snage, usled liberalizacija uvoza bi dobar deo domaće industrije i poljoprivrede postao nekonkurentan, usled odsustva regulacije bi zamrli neki oblici proizvodnje, itd. Vlada i stranke koje se zalažu protiv privatizacije, liberalizacije i deregulacije u osnovi imaju podršku ne samo režimskog, već i nezavisnog sindikata. Na osnovu toga se vidi da u oba domaća sindikata preovladava stari način razmišljanja i komunistički maniri, samo što jedni to čine kao "režimski", a drugi kao "pošteni" komunisti.

Otuda nije čudo što se u sindikalnim krugovima oseća odobravanje u vezi sa politikom koja ide protiv privatizacije, liberalizacije i deregulacije sa obrazloženjem da bi u protivnom radnici ostali na ulici. Zašto je taj način razmišljanja pogrešan? Prosto stoga što su radnici već u postojećoj situaciji "na ulici". Ako neko mesecima ne prima platu, ili ako ima platu od par stotina dinara pa i više, on

je praktično već "na ulici", jer sa tim ne može normalno da se živi. Taj pristup samo ne želi da prizna realnost, što je demagoški trik da bi se bar privremeno pacifikovali sukobi i kupila lojalnost. Zaposleni neće doći do sigurnih zarada dok se ekonomija ne privatizuje na širokoj skali, kako bi bila u stanju da radikalno poveća efikasnost i da udje u trku sa stranim konkurentima. U prvom trenutku će broj nezaposlenih porasti, ali oni su ogromnom većinom i tako i tako samo prividno zaposleni. Taj porast nezaposlenosti će svakako biti mnogo manji nego posle pada komunizma u ostalim istočno-evropskim državama. Tamo je naglo došlo do pada poslovanja, kao rezultat prelaza od komandne ekonomije ka slobodnom tržištu, a onda do postepenog oporavka tj. povećanja nivoa zaposlenosti. Kod nas tog naglog daljeg pada ne bi bilo, jer se to već dogodilo proteklih godina, tako da bi povećavanje zaposlenosti usledilo odmah ili vrlo brzo. Nezaposlenost će opadati i nastaće nekakvo zdravo jezgro domaće ekonomije, koja će biti u stanju da pruži normalne zarade, sigurne poreze i sigurnost posla.

Slično je i s liberalizacijom. Domaća ekonomija ne može dugoročno ostati zatvorena i zaštićena visokim barijerama u obliku tarifa, kvota, visokih poreza i carina, zabrana, itd. Ako ništa drugo, te barijere će početi da podriva šverc i siva ekonomija, pošto postojanje barijera znači da se njihove dve strane postoje suštinski različiti uslovi za biznis. Osim toga, zadržavanje iliberalnog režima trgovine znači da zemlja neće moći da se uključi u ekonomske integracije i organizacije (tipa Svetske Trgovinske Organizacije), što znači da će domaći proizvodi biti visoko oporezovani na stranim tržištima, čime će dodatno postati nekonkurentni. Konačno, domaća regulacija pokušava da novac usmeri u pravcu u kome to žele neki "koordinacioni timovi" i birokratske koterije, a ne tamo gde ga prirodno interes vuče. I to je rat koji se ne može dobiti i stoga ga ne vredi ni voditi.

Pored zahteva za tim promenama u ekonomskom dizajnu, koje su neminovne, domaći sindikati, stranke a i šira publika će takodje morati da shvate bar još jednu globalnu, a dosta neprijatnu poruku. Istočno-evropske zemlje u tranziciji nisu zemlje u kojima je dominantno distributivno, nego alokativno pitanje. To znači, ovde ne postoje dobra pa je sada potrebno samo da se partneri na političkoj sceni dogovore o njegovoj podeli. Kao uzor za raspodelu, ovde se navode programi blagostanja i socijalna država u razvijenim zemljama. Nesporazum oko toga je bar dvostruk. Prvo, situacija u istočno-evropskim zemljama nije slična onima u razvijenim zemljama, gde postoje stabilne ustanove koje su omogućile nastanak obilja dobara i porast blagostanja. U Istočnoj Evropi kako ustanove tako i blagostanje tek treba da se stvore. Zato je alokativno pitanje dominantno nad distributivnim. Drugo, socijalna država je nastala u jednom periodu kao rezultat pogrešne ekonomske i političke filozofije. Da je ta filozofija bila pogrešna pokazuje poslednjih petnaestak godina, tj. period od kada se socijalna država nalazi u dubokoj krizi. Uzrok krize je krajnje prost i danas skoro svima očit. Socijalna država je bila obećanje političara i ekonomista biračima da je dugoročno moguće osiguravati dohodak mimo tržišnih rezultata. Ovo obećanje bi funkcionisalo kada bi političari imali neograničene resurse da podmiruju rastuće izdatke. Ali pošto toga nema, socijalni izdaci su snažno opterećivali cenu proizvoda iz zemalja koje su praktikovale velikodušne socijalne politike, što je ove proizvode činilo nekonkurentnim u poredjenju sa proizvodima zemlja koje su imale mnogo škrtiju socijalnu politiku. Otuda je počelo masovno kresanje socijalnih troškova, a time i socijalne

države. Ono je prilično odmaklo u nekim zemljama poput Švedske, Belgije ili Holandije, ali je i to premalo. Iako su vlade zemalja sa obimnom socijalnom državom vrlo svesne problema, to ne znači da je on lako rešiv. Tokom postojanja socijalne države nastali su mnogi mehanizmi i ustanove, kao i odgovarajući interesi, koji se sada opiru promenama. Industrije u kojima su se radna mesta štitila protekcionizmom, zanemarivanje učinka radi socijalnih razloga, dugi godišnji odmori i obilje praznika i drugih neradnih dana, širok krug primalaca socijalne pomoći, budžetski sponzorisani programi prekvalifikacije i doškoloavanja, oporezovanje profita učešćem radnika u upravljanju ili podeli profita su stvorili milionske armije korisnika tih pogodnosti. Otuda je cena smanjivanja tih pogodnosti gubitak popularnosti političara koji se za to zalažu.

Sindikati, njihovi lideri, stručnjaci i drugi članovi bi ove realnosti morali da uzmu u obzir prilikom definisanja svoje politike i njenih strateških elemenata. Ako to ne bi bio slučaj, onda rizikuju da budu saodgovorni za nastavak jedne loše politike, koja nosi mogućnost radikalizacije rizika, a takvo povećanje rizika je upravo ono što sindikati žele da izbegnu. Socijalizacijom gubitaka i opšteg propadanja problem će jednog dana morati da se rešava na mnogo radikalniji način, nego što bi to bio slučaj da je terapija preduzeta u nekoj od ranijih faza. To ne znači samo, da će slobodnog tržišta morati da bude utoliko više, što se ono danas više sputava. To bi bio srećan ishod. Nažalost, postoji i velika verovatnoća lošeg ishoda, gde će demagozi iskoristiti nagomilane probleme za preuzimanje vlasti, posle čega bi čitava zemlja mogla da potone u novu diktaturu i da ostane bez oboje - i bez političkih i bez ekonomskih sloboda.

L I T E R A T U R A

- Bernholz, P. (1992), *On the Political Economy of the Transformation of Political and Economic Regimes*. Fairfax, VA: Center for Public Choice.
- Brennan, G. (1990), *The Tale of the Slave-Owner: Reflections on the Political Economy of Communist Reform*, Fairfax, VA: Center for Public Choice.
- Brozen, Y. / Friedman, M. (1966), *The Minimum Wage Rate*, Washington, D.C.: The Free Society Association.
- Easterly, W. / Fischer, S. (1994), *What We Can Learn from the Soviet Collapse*, Finance & Development, December.
- Ehrenberg, R.G./Smith, R.S. (1985), *Modern Labor Economics*. 2 ed.. Glenview: Scott Foresman.
- Friedman, M. & R. (1996), *Sloboda izbora. Lični stav*. Novi Sad: Global Book.
- Friedman, M. (1997), *Kapitalizam i sloboda*, Novi Sad: Global Book.
- Granick, D. (1987), *Job Rights in the Soviet Union: Their Consequences*. Cambridge: Cambridge UP.
- Hayek, F. A. von (1997), *Put u ropstvo*. Novi Sad: Global Book.
- Karakašević, V. (1995), Rad nije posao - posao nije rad. *Ekonomska politika*, br. 2249, 15. maj, str. 26-8.
- Lewis, H. G. (1963), *Unionism and Relative Wages in the United States*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Marinković, D. (ur.)(1995), *Sindikati i društvo u tranziciji*, Beograd: Institut za političke studije.

- Nutter, W. G. (1983), *Political Economy and Freedom. A Collection of Essays*, Indiana polis: Liberty Press.
- Olson, M. (1971), *The Logic of Collective Action*, Cambridge: Harvard UP.
- Olson, M. (1982), *The Rise and Decline of Nations. Economic Growth, Stagflation, and Social Rigidities*, New Haven & London: Yale UP.
- Olson, M. (1993), *Why Is Economic Performance Even Worse After Communism Is Abandoned?*, Fairfax, VA: Center for Public Choice.
- Prokopijević, M. (1996), "Why Communism Collapsed?" *Journal of Transition Management*, (Ur.) Prokopijević/Jovanović (Ur.) vol. I, br. 1, str. 41-55.
- Shmelev, N./ Popov, V. (1989), *The Turning Point: Revitalizing the Soviet Economy*, Doubleday: Tauris.
- Welch, F. (1978), *Minimal Wages: Issues and Evidence*, Washington, D.C.: American Enterprise Institute.
- World Bank (1996), *From Plan to Market. World Development Report*, Oxford: Oxford University Press.

S u m m a r y

Miroslav Prokopijević

THE ROLE OF UNIONS AFTER COLLAPSE OF COMMUNISM

The former sections of this work deal with the general situation of unions in the East Europe after collapse of communism, while the later ones analyze the observed regularities in the inner dynamic of unions.

Unions and their members have got new freedom and opportunities after collapse of communist rule, but they have lost the privileges since they have had a prominent role in the architecture of the old regime. An essential misunderstanding of this shift is still responsible for wrong union's policies in the East Europe. Instead to use new opportunities for free competition in free society, unions look for monopolistic power which enables them to seek benefits beyond market success via pressure for redistribution to legislation. This induces a counteraction of other social groups, and would lead to instability, and to a game without any reasonable end, if the main constitutional provisions were not protected with a supermajority, discouraging rent seeking beyond market return.

Later sections of the paper are devoted to the internal logic of unions. I try to show that all employees do not profit from unionization, as it is commonly believed, but just those who are unionized, and that among the later ones, those who belong to stronger unions benefit more than those who belong to the weaker ones. Furthermore, strong unions are not strong because they are well organized (control of labor supply and strict loyalty), but because their members face a very strong demand on the market. On the contrary, employees with low qualification do not profit from unionization at all; they just loose, by being more unemployed than necessarily.

The two general conclusions have at least to be suggested. First, unions and their leaders in the East Europe have learnt little or nothing from the similar mistakes unions did in the industrial countries. Secondly, a market approach and not classical unionist spirit is instructive for understanding of new tenets in the East Europe. By inducing strong organizations, like unions, to resist radical changes from command to market economy, the East European countries will face stagnation instead of prosperity.

Key words: collapse of communism, unions, competition, monopsony power, redistribution, constitutional provisions.